

דגל האינקוויזיציה בגואה
תמונה היסטורית של תקופה

כל מפה מפות האטלס מלווה בטקסט קצר, המתאר את הנשוא ההיסטורי, ובי איור מלווה לאותו עניין. העריכה הטיפוגרפית תרבותית, אם כי בכוח האטלס הזה להגחיל מידע כללי ו- שטוח של תולדות עמי ישראל, בדרך ו- ייסוריו במשך 1,300 שנה. במפות עצמן יש גם מישבות ביאור, נתונים ותיאור, המעניקים למעיין את התמונה ההיסטורית של התקופה שבה נוגעת כל מפה ומפה. אטלס זה אינו נופל מהאטלסים האחרים של כרטא, והוא מעניק לקורא המחשה חזותית של ההיסטוריה.

מדע בידיוני

ארייני

יש משהו מרענן בסיפורו של איזידור הייכלוב, הצדיק של שבע הנפלאות. אין זה ספר מדע-בידיוני במתכונת המספר בלתי. זה ספר של מדע-בידיוני יהודי, הי מוליק את הצדיק יצחק בן-ראובן בידו עם סוכן-הנסייעות שלו גרינברג הזוטאי בערוצי החלל-זמן. הספר, הרצוף בהומור יהודי-אידישי, נפתח ב"אוייני, אוייוני..." ובבידחות יהודיות נוסח "מה עוד אפשר לעשות, כשהוקן שלו תקוע ב...?".

כבר בפרק הראשון מתקיים דו-שיח זה בין שני הגיבורים: "גרינברג, אמרתי, מה היה שם המקום ההוא שהיינו בו?!", "חלם!...", "חלם מגיעים השניים אל אל-קרנאק במצרים, משם הם שבים ליערות פולין כדי לחלץ נסיכה פולנית, ועוברים לגיורירק ורובעיה היהודיים ב- מאהדעשירים. בסיגנונו מסתמך הייכלוב על העבר הספרותי האידישי, כהולך ב- עקבות מנדלי מוכר-ספרים: "מדמנה היא השמטטל שלנו ממש...".

במסעותיו של הצדיק של שבע הנפלאות לא נפקד גם מקומה של ארץ-ישראל. שני המוטטים בערוצי החלל-זמן מגיעים לקרב מודיעין, אל מתתיהו בוחן גדול, יוספום פלוויים ובר-כוכבא, ואל דויד המלך טרם הנולד (כשבוע פנים ואיפן איננו מוכן לנגד לפני המלך שאול...). הם פוגשים גם את עזרא ו- נחמיה (למה לעבור לירושלים, אם אנחנו יכולים להישאר כאן בפרס ולעשות חיים?!) ואפילו בחוזה מדינת היהודים (מדינה יהודית בפלשתינה? גיחך תי- איור הרצל...).

בסופו של הספר מצוי מילון לגויים: מונחים באידיש המופיעים בספר, שבו פירוש מונחים כמו: גורנישט; געוואלד; געשעפט(ן); היימיש; מאכער; משוגי; נער; גודניק; פלונטער; שטיק; שטעטל; ושטריימלעך. תרגומו של עמוס גפן הוא מעולה, ואיכותו בולטת גם בחידושי המילים שלו, כמו: מיזכרקול; זעירונים; מגמט ועוד מילים של עברית המח.

* איזידור הייכלוב — הצדיק של שבע הנפלאות; עברית: עמוס גפן; הוצאת מסדה; 164 עמודים (כריכה רכה).

וורת, שאביה שומר על מגדלור, ועובר ייסורי תופת של התאבדות, שאותם הוא מתחיל בלקיחה כמוסת החומצה הפרוסית שבכיסו. אך רק אחרי "ייסוריו" מסתבר כי הכמוסה שבכיסו החולפה לכמוסת מים בדי הנס.

נאגאל מצליח, לבסוף להתאבד, אך לפני זה הוא יוצר ומפר היכריות עם חושבי עיריהנמל, ומתערב בכל התרחשויותיה. מיסתורני ספוג בביקורת ובילולול בי מערכת החברה של סוף מאה עשרה ו- במוסכמותיה.

נאגאל מתווכח במהלך הספר עם גלריה מאפיניגת של אנשי-העיריה, המייצגים את הדיעות המקובלות בתחומי הפוליטיקה, ה- חברה, הפילוסופיה ואף הספרות. המסן עוסק בבעייה שהטרידה את בני סוף ה- מאה הקודמת — בעיית "האדם העליון" נוסח גיצשה. נאגאל הוא אדם עליון נוסח המסן, המעטה עליו כיוסיים מילוליים רבים, אופן בחינתו של נאגאל את העולם המקיף אותו מעיד על ראייה זו.

נאגאל בנו לתרבות, ובו עשרת מונים למייצגיה הארופים, המשוררים ("משורר" רים! ה, ה; כן! אכן, יש להודות כי הללו הצליחו להדרור ללב האדם. מי הם היצור רים הנדרניים הללו שהיו די ערמוניים על-ימנת להקנות לעצמם השפעה גדולה בחיי החברה, אבעבועות צבות שיש לגעת בהן כוהירות מרובה. כן, יש לשים לב למשוררים, וכייתוד לטיפשים שבהם. אם אינך עושה זאת, הם נוסעים לחוץ-לארץ...") את טענותיו של המסן נגד הפוליטיקה ניתן ללמוד מהגדרת הסר ציאליסטים וקארל מארכס: "קח את אחד ממנהיגי הסוציאליזם! אילו אני שים הם? סיפוסים כחזים ועלובים, ה- וישבים על שרפרפי עץ בעליות גג ו- כתבים מאמרים על שינוי סידרי עולם! איש איננו יכול להטיל דוני ביושרם — האם מישעה חושב שקארל מארכס אינו ישר? וזהו בדיוק העניין; מארכס יושב וכותב מאמרים בהם הוא מסלק את העני מן העולם! באופן תיאורטי. הוא כהן את כל סוגי העונ, את כל דרגות ה- מצוקה. מוחו מלא את סכל העולם. הוא טובל את עמו בדיו ואו, מלאי-התלהבות, הוא כותב עמוד וועם אחרי עמוד וועם, במלא גליונות גדולים במספרים, לוקח מן העשיר ונותן לעני, מתלק מחדש את עשירו של העולם... לבסוף מתגלה כי ברוב תמימותו הוא החל בנקודה מוטעית — לפיה כל האנשים שווים...".

מיסתורין הוא ספר-המפת שגיבורו לועג לחברה ומבקר אותה. המסן חש בון לנאיביות של המין האנושי ומעלה את השאלה, אם יכול הגאון או האדם העליון להיות חברת בני-תמותה לגילים. לסיכום: זה ספר-חובה, למרות שהוא עיבוד שנעשה על-ידי יורתם ראובני ו- פינחס שרדה (שעבר רק על 50 העמודים הראשונים) לתרגומו מגורבגית של פסח גינזבורג משנת 1928. זו יצירה של סופר, שהעניין המחודש שמגלים בו הקוראים מזכיר את תחייתו של הרמן הלפר לפני כמה שנים.

אטלסים

המגיפה השחורה

בימים אלה ראהאר אטלס כרטא לתולדות עם ישראל בימי הביניים* — הי שמיני למניין אטלסי כרטא. עמלו עליו 28 מומחים ועורכים בהנהגתו של פרר פסור חיים ביינארט. באטלס 116 מפות ובהן, בין היתר: בת-יכנסת בארץ-ישראל במאות הראשונות, מלחמות יהודה ביהודים, דים, מלכות כוזר, הישוב היהודי בספרד ובצפון-אפריקה, היהודים במהלך מסעי-הצלב, בעלילות-יהודים ובמגיפה השחורה, מסעות רבי בנימין מטודילה, מסעות דויד הראובני, בתידין האינקוויזיציה, פרעות ת"ח ות"ט, פראג היהודית ועוד.

* פרופסור חיים ביינארט — אטלס כרטא לתולדות עם ישראל בימי הביניים; הוצאת כרטא, החברה הישראלית למפות ולהוצאה לאור; 111 עמודים (כריכה קשה).

בחינה מחודשת של קונספציה היסטורית ביקורתית — בחינה שאדלשטיין נגד ה- זמן נכשל בה כישלון חרוץ. יחד עם הפרטים הרבים שבספר הופכים אותו לספר שחשוב לקרוא בו, בתנאי שמתח-הציפיות של הקורא יהיה נמוך.

תרגום

חומצה פרוסית

קנוט פדרסן, שכינניו הספרותי הוא קנוט המסן (1859-1952), בן למיש-פחת איכרים נורבגית, ניסה כוחו בעבודות שונות — משרת בחנות, רוכל, שוליה של סנדלר, מורה ועיתונאי — עד שהפך סופר.

עם הופעת סיפרו רעב (1890) נתפרסם שמו באירופה, וספריו האחרים, פאן (1894) ובירכת האדמה (1917), העלו את מעמדו הספרותי עד כדי כך, שבשנת 1920 זכה בפרס-נובל. בסוף ימיו תמך בווידיקון קלווילינג, מייסד המפלגה הנאצית ה- נורבגית ובהילפר, שאותו אף פגש בי-מהלך מילחמת העולם השניה. אחרי ה- מילחמה הוא עמד לדין בעוון בגידה, ומת כעבור כמה שנים כשהוא מנודה על-ידי העם שבער העריץ אותו.

אל ספריו של המסן (רעב, פאן, ויק-טוריה ובירכת האדמה) שראויאר בשנים האחרונות עיבוד מחודש לעברית בהי-צאת שוק, נתוסף סיפרו השני של המ-סן, מיסתורין. נושא מיסתורין הוא סי-פור של זר המגיע לעיר גידחת ובכיסו כמוסת רעל חומצה פרוסית. עולמו של הזר הוא עולם הזיות וחלומות של אציל-נפש מתיסר.

יוהאן נאגאל מגיע יום אחד לעיר-חוף נורבגית הניצבת על צוק לבן לחוף הים. בעיר מתרחשים כמה מאורעות משו-נים, שבסופם הוא מתאבד בקפיצה לים. כאשר הוא מגיע לעיר-הנמל הוא מבחין בדגלים שהונפו לרגל אירוסיה של רא-ב"ל, בת-הכומר, לקציצ'י, ונאגאל מתאהב בה מייד.

היכרותו המעשית הראשונה בעיר נע-

סופר המסן

מי הם הייצורים הגנדונים הללו?

רכת עם ננס, דמות ספק טהורה ספק מושחתת, שעימה מנהל נאגאל דו-שיח מורו לאורכו של הספר. אחר-כך הוא מפתח אהבה מורה למדי לבתולה קשישה בשם מרתה גודי, ומציע לה נישואין. הוא נזכר בחוויה מעוצת עם נערה עיי-

* קנוט המסן מיסתורין; מנורבגית: פסח גינזבורג; עריכה מחודשת של התר-גום; פינחס שדה ויותם ראובני; הוצאת שוקן; 278 עמודים (כריכה רכה).

הכיבוש הנאצי, בגלוי ובסתר, ואת פגישת אדלשטיין עם אדולף אייכמן: "כפי שפירס אדלשטיין, עם שובו, לעיבדי ה- משרד הארץ-ישראלי, דרש ממנו אייכמן, כי תוך שנה אחת הייבוש לצאת שישים אלף יהודים. אדלשטיין ענה לו שהדבר בלתי-אפשרי... אייכמן שולח את אדל-שטיין לארץ-ישראל לביקור של שבוע, בעוד אשתו ובנו נותרו בפראג כבני-עובה (לילה אחד לן אצל וילי פוירר-שטיין, כפיכחן מרחביה, ודיבר כאכזבה על פגישתו עם ברגוריון... הוא הופיע לפני חברי מרכז מפא"י בתל-אביב, ה- ב' היר לנוכחים את רצינות המצב, את רחפות השעה, עשה רושם גדול, אבל הדבר לא שונה היכה לגבי האפשרויות המעשיות של הרחבת העליה... אחרי שזכו מן הארץ, נראה אדלשטיין כפגע ב- ראשונה מאז הכיבוש, מרוכז בצורח מו-הישות...")

התמוטטות אבני-הדומינו של קדינות אירופה לפני גרמניה, וחלוקת פולין בין גרמניה לברית-המועצות, שינו את הדחף הגרמני להגירה מואצת של יהודים, וה- גרמנים התחילו לקום את רעיון ההש-מדה הפיסית. פרק היסטורי מעניין הוא סיפור נסיונם של הנאצים להקים מעין מיני-מדינה יהודית, בעלת אוטונומיה, כביכול, באזור הסלובאקי.

בפרקים אלה עולה סיפורו של אדל-שטיין בשולי המהלכים ההיסטוריים, כ-א-שר הוא מתחיל לטפח את ראיית העולם שלו, בתיקוה כי יש לעשות כל שניתן כדי להעביר את יהודיו עד אחרי עובר זמן, כאשר הוא טובע את אימרתו, "אנחנו רצים נגד הזמן" — אימרה ששימשה ל- בונדי כותרת לספרה, וכותרת להעוהה את בחינת השואה. טעוהה של בונדי היא גם טעוהה של אדלשטיין, ומקורה באמונה כי הכפפת-ראש של בכוחה להועיל ולה-ציל. השקפה זו, שמקורה בפאסיביות ה-דתית הסטורית, הותירה את עיקבותיה של יהודי אירופה.

בונדי מתארת את פגישת אדלשטיין עם "מלך היהודים" של גיטו לודז, מרדכי חיים רומבובסקי. אדלשטיין אימץ אמונתו של זה האחרון, ב-סדר, במיש-מעת ובמישטר של יד חזקה... ומטפח תיקוה להבטחת יהודים כמאגר תעסוקה לרייך השלישי.

כך נוט אדלשטיין, ביחד עם הנהגת יהדות צ'כוסלובקיה, לאשלייה ושמה טרייוניטאדט, אשר נועדה לשמש מחנה זרואה לכליאת יהודים, למען נציגם הצלב האדום הבינלאומי. פיתיון שגם מחברת אדלשטיין נגד הזמן בולעת ממנו, ועיד על כך הפרק עיר יהודית נוסאת בקיומה, או כתיאורה: "כמולם דפקה התלחכות ההכנות להקמת עיר יהודית, ולא סתם עיר, אלא עיר לדוגמה, מנוהלת למופת, עיר שבה ימלאו היהודים את כל התפקי-רים, יקשו כל עבודה, שבה יהיו גם ה-שוטר, גם הסבל, גם עובדי-הארמה יהו-דים, כעין ארץ-ישראל בוערי-אנפין...".

עיר יהודית שאדלשטיין היה, זקן, יהודי-דים" שלה, למרות גילו הצעיר. בתפקידו היה עליו לספק הן את האדונים הגרמ-נים, הן את הנדכאים היהודים. בהמשך פירקי טרייוניטאדט מתארת בונדי את ראייתו החד-מימדית של אדל-שטיין, אשר איבדה את איוונה, בהערות כמו: "אם נציל לפחות את הצעירים עד גיל שלושים וחמש, יהיה המשך ביולוגי לעם ישראל". פירקי טרייוניטאדט, ה-דחוסים בשליש השלישי של אדלשטיין נגד הזמן, כמו מייצגים את הקונספציה המוטעית של בונדי. אם הספר היה משת-נה לשני שלישי טרייוניטאדט ושליש תול-דות יהודי צ'כוסלובקיה, תוך נסיון של זדירה לתת-מימדית לאישיותו של אדל-שטיין, הוא היה עשוי להיות מיסמך נדיר. בכוחו של ספר כזה היה לפענח לפני הקורא בן זמננו את השואה, כדבר מוחשי יותר.

העיקרון של "הכושי עשה את שלו — הכושי יכול ללכת" פעל ביחסם של הנאי-צים ואייכמן אל אדלשטיין. הוא הורה מי-שרתו, והעבר לאשוויץ, ושם הוא הוצא להורג.

כותב שורות אלה — שמוצא מישפחתו מצ'כוסלובקיה, ושרבים מבני-מישפחתו עברו את המסלול טרייוניטאדט-אשוויץ והושמדו — לא מצא באדלשטיין נגד הזמן תשובות לשאלות רבות. אין אלה דווקא שאלות בתחום היעושי הישב, אלא ב-